

НАРОДНІ ТЕАТРИ ЯК ДОЗВІЛЛЄВІ ЗАКЛАДИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюються питання ролі театру в організації дозвілля. Описується становлення театру в дозвільній сфері другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Звертається увага на можливості театру в розвитку особистості. Визначаються позитивні й негативні аспекти організації такої форми дозвільної діяльності.

Ключові слова: театр, дозвілля, особистість.

В статье освещаются вопросы роли театра в организации досуга. Описывается становление театра в досуговой сфере второй половины ХІХ – начала ХХ столетия. Обращается внимание на возможности театра в развитии личности. Определяются положительные и отрицательные аспекты организации такой формы досуговой деятельности.

Ключевые слова: театр, досуг, личность.

The article tells about theatre's participation in arrangement of leisure time. It also describes the development of theater as one of the parts of entertainment field in ХІХ – ХХ centuries. The author also pays attention to personal development. Different types of positive and changes of such form of leisure time are described.

Keywords: theater, leisure time, personality.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науки і техніки на сучасному етапі розвитку суспільства дозволив зменшити витрати часу на виконання невних робіт і, відповідно, збільшити кількість вільного, неробочого часу. Відтак, вільний час із теоретичною постулату перетворюється на явище, яке практично стає необхідним компонентом життєдіяльності кожної людини. Наскільки корисно, творчо, цікаво та різноманітно може провести своє дозвілля людина, залежить, перш за все, від її уподобань, а також від тієї інфраструктури, яку пропонує дозвільна сфера. Неабиякої актуальності набуває питання створення та функціонування різноманітних дозвільних закладів, серед яких театр посідає чільне місце. З огляду на це, інтерес викликає організація діяльності театрів у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Творче використання досвіду минулого дозволить максимально підвищити ефективність інфраструктури дозвілля.

Аналіз актуальних досліджень. Питання місця та ролі театру в організації дозвілля другої половини ХІХ – початку ХХ століття порушували у своїх працях відомі діячі досліджуваного періоду

ду В. Данилевський, А. Клопов, Б. Грінченко, Є. Мединський, М. Бунаков, П. Каптерев, А. П'ятковський та інші.

Мета статті. Розглянути питання ролі народного театру в практиці дозвільної діяльності другої половини XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які відбулися в суспільному житті Російської імперії, стали причиною зрушень у різних сферах життєдіяльності суспільства, зокрема в дозвільній сфері. Населення потребувало розумно організованого, змістовного і корисного проведення вільного часу. Однією з форм дозвільної діяльності, яка дозволяла не лише зайняти вільний час людини, а й виховувати в неї різноманітні художні, естетичні відчуття, формувати позитивне ставлення до культури, розширювати кругозір, а іноді й допомагати в самоствердженні та самореалізації, був театр. Є. Мединський, обстоюючи важливість ролі театру в дозвільній сфері і вбачаючи в ньому потужний виховний потенціал, широкі можливості для “культурного” розвитку особистості, зазначав, що “враховуючи сумні умови свого життя народні маси мало розвинуті, мислять вони легше образами, уявленнями; їм потрібні рух, дії, фарби, потрібні емоційні переживання, що лише згодом, коли вляжуться безпосередні враження, перетворюються на думки, стануть мотивами поведінки” [5, с. 286].

У Росії перший народний театр виник в Олесі в 1870 р. Проте через невміле керівництво, нерозуміння суті справи театр проіснував лише кілька місяців, так і не справдивши очікувань [1, с. 128]. Наступна спроба відтворити народний театр відбулася в Москві. У 1872 р. під час політехнічної виставки на Варварській площі з ініціативи “Відділу піклування про робітників” був влаштований загальнодоступний театр. Цей театр мав ретельно дібраний репертуар, гарні “артистичні сили” та низькі ціни [1, с. 128]. За таких умов театр користувався надзвичайною популярністю у глядачів. Проіснував театр до закриття виставки, після чого був переданий у власність Московської міської думи. Після закриття театру неодноразово робилися спроби відкрити новий театр. У 1880 р. колишній директор загальнодоступного театру А. Федотов подавав записку про народний театр до Московської думи. У 1882 р. А.Островський подав таку ж записку імператорові Олександрові III. У 1898 р. у Москві починає свою діяльність “Товариство сприяння влаштуванню загальноосвітніх розваг для на-

роду”, яке ставить за мету створення великого загальнодоступного театру в центрі міста та десятка невеликих сцен на околицях.

У Санкт-Петербурзі надзвичайною популярністю у 1890-х рр. користувався Васильєострівський театр. З початку свого заснування театр був призначений лише для робітників, та згодом його почали відвідувати й представники інших прошарків населення. З 1894 р. театр переходить у підпорядкування “Товариства дешевих їдалень і чайних та будинків працьовитості”. У 1898 р. Попечительством про народну тверезість був відкритий народний театр у Таврійському саду. Під патронатом “Попечительства” працює і народний театр у Єкатерингофському саду в Санкт-Петербурзі [1, с. 128-131]. Уже в 1904 р. на території Російської імперії функціонувало близько 150 народних сцен, було поставлено 4800 вистав, які відвідало близько двох мільйонів глядачів [5].

Свідчення науковців, педагогів, діячів культури показують, що мережа театрів, невеликих театральних сцен продовжує зростати з кожним роком. Так, на сцені Народного Будинку Харківського Товариства Грамотності у 1908 р. було поставлено 43 спектаклі, які відвідало 39422 глядача. У 1909 р. ставиться 79 драматичних спектаклів і одна опера, на яких присутні 64262 глядача [5, с. 290].

Зростання кількості театрів, популярність їх серед міського та сільського населення вимагали науково обґрунтованих підходів до функціонування театру як дозвіллєвого закладу.

У досліджуваній період існувало два підходи до визначення народного театру. Так, одна частина представників науки та культури вважала його “загальнодоступним”, інша — “національним”. Проте, існувала третя група вчених, які обидва ці значення (“загальнодоступний” та “національний”) розглядали як частину цілісного поняття — “народний” [5, с. 288]. Розглядаючи народний театр як поширений і доступний дозвільний заклад з великими можливостями для розвитку особистості, прогресивні діячі другої половини ХІХ — початку ХХ століття висували до нього низку вимог. Першою з них було встановлення доступних, “низьких” цін для відвідування театру. Адже саме через високу платню незаможне населення країни не мало змоги “прилучитися до культурних надбань”. Таку вимогу підтримували більшість діячів того періоду (В. Данилевський, Є. Мединський, М. Бунаков та ін.). Про важливість цієї вимоги свідчить той факт, що у “Постановах, вироблених секціями і прийнятих на заключному

пленарному засіданні З'їзду з питань організації розумних розваг для населення Харківської губернії", членами третьої секції – "народні розваги" у розділі V "Значення, задачі, потреби і організація народного театру" в пунктах 5; 22, 23, 24 і 25 йшлося про фінансовий бік організації та діяльності народного театру. Зокрема, в п. 5 зазначалася потреба в доступності народного театру для населення "економічно", а умови користування театром повинні бути рівними для всіх. Також (п. 22-25) було прийнято рішення про клопотання стосовно відміни або зменшення поактної плати, валової суми збору та гербового збору [6, с. 23].

Ще одна важлива вимога висувалася до складу "артистів" театру. На думку діячів досліджуваного періоду, для того, щоб створити не лише театр для народу, а народний театр, потрібно, щоб у його організації брало участь саме населення [2; 3; 4; 5; 6]. Особливо актуальною дана вимога була для сільських театрів. Є. Мединський, висловлюючись з цього питання, говорив: "Сільське населення охоче віддає своє дозвілля організації спектаклю: ролі розподіляються поміж місцевими жителями, обстановка сцени, костюми, інколи навіть декорації виготовляються ними під керівництвом організатора спектаклю" [5, с. 291]. Яскравим прикладом реалізації такої вимоги є народний театр, влаштований М. Бунаковим у селі Петині Воронізької губернії. Подібні приклади наводить Б. Грінченко у своїх книгах "Перед широким світом" та "Народні спектаклі". Автор не лише описує творчу роботу селян-аматорів, а й зазначає труднощі, які виникали в процесі організації театру [2; 3]. Схожі думки висловлював А. Клопов, зазначаючи, що "навч народ ... дивиться на театр як на якесь "бісівське дійство", нібито суперечливе вченню нашої церкви" [4, с. 47]. Особливо таке "недружелюбство" проявлялося тоді, коли учасниками самодіяльних груп ставали діти. Батьки намагалися відвернути дітей від захоплення театром, аби дитина не відійшла від Бога. На селі особливо підтримували недовіру населення до театру священослужителі. Це змушувало організаторів та керівників аматорських театрів проводити роз'яснювальну роботу серед мешканців того чи іншого села.

Третя, найважливіша, вимога висувалася до репертуару народного театру. Суперечки про репертуар народних театрів виникали на всіх адміністративних рівнях. Відповідні комітети створювали списки творів, які рекомендувалися для постановок у народному театрі [5, с. 290]. Проте, часто траплялося так, що

дані твори були абсолютно незрозумілі глядачам. Є. Мединський, розкриваючи сутність народного театру, вбачав її “у такому репертуарі, який, будучи художнім, відповідав би смакам, ідеалам і психології даного народу” [5, с. 289]. Такої ж думки дотримувався М. Бунаков: “Потрібно в народному театрі давати народу саме те, що йому подобається, а не нав’язувати насильно тільки те, що ми визнаємо корисним та повчальним для нього” [5, с. 289]. Б. Грінченко, підтримуючи погляди Є. Мединського і М. Бунакова, наголошує, що будувати репертуар слід таким чином, щоб “пускати попереду те, що легше народові зрозуміти і що допоможе йому перейти до важчого” [3, с. 292]. Відтак, найприйнятнішими для репертуару народного театру були твори, які описували рідний край та побут даного народу. “Ненародною”, на думку Є. Мединського, буде лише та п’єса, зміст якої суперечить народному світобаченню, дійові особи якої за характером і драматичним становищем залишаться чужими для народу, мораль якої створюється штучним шляхом, нав’язується глядачеві. Неприпустимими також вважалися ті п’єси, котрі не мали художньої вартості.

На думку М. Бунакова, “проста театральна публіка, що керується лише безпосередніми враженнями, володіє гарним і вірним чуттям, яка легко вгадує всіляку фальшиву вигадку, придуману для її повчання, як би майстерно вона не була замаскована” [5, с. 289].

Б. Грінченко звертав увагу на мову творів для народного театру. Вона мала бути добре зрозуміла народові. Досягти цього можна було за умови вилучення чи зменшення “чужоземних” слів та жаргонізмів, які були небажаними з двох позицій. По-перше, глядач не завжди добре розумів про що йде мова, а інколи починав наслідувати і говорити “по-панському”, нехтуючи рідною мовою. По-друге, вживання таких слів та різних жаргонових форм було шкідливим для самих авторів. “Жаргон, як аномалія, не розвивається, а тільки відмінюється відповідно обставинам, моді. Через те твори, де багато жаргону, будуть неможливі ні до читання, ні до вистав, як зникне жаргон, який уживають їхні персонажі”, – зазначав Б. Грінченко [3, с. 293-294].

На думку діячів науки та мистецтва, до репертуару народного театру разом із класичними творами рідних та закордонних авторів слід ввести комедії, драми, водевілі та жарти, які ще не

мали широкої популярності. Кожна із цих п'єс буде доречна в народному театрі, якщо вона буде зрозумілою народу-глядачу, якщо пробудить у ньому емоційні переживання, "потрясе своєю правдою".

Привертає увагу і той факт, що у другій половині XIX — на початку XX століття робилися спроби доповнити репертуар народного театру не лише творами відомих письменників, а й письменників-аматорів (наприклад, З'їзд з питань організації розумних розваг для населення Харківської губернії виніс пропозицію влаштувати конкурс на кращий твір для постановки в народному театрі) [6, с. 20].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у другій половині XIX — на початку XX століття театр розглядається як дозвільний заклад, що має виховний та культурно-освітній потенціал. Театральні форми дозвільної діяльності сприяють розвитку особистості, формуванню позитивних якостей, виробленню зразків "культурної" поведінки. Невимушеність, свобода вибору, створюють позитивну психологічну атмосферу, яка, у свою чергу, сприяє самоствердженню та самореалізації особистості. Провідними діячами науки та культури, педагогами робляться спроби науково обґрунтувати особливості створення та діяльності народного театру.

Напрямок подальшої розробки проблеми вважаємо розкриття особливостей, місця і ролі театрів у сучасній практиці дозвільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А. Энциклопедический словарь. — Санкт Петербург. — Т. XXVI. — 1899. — С. 128-131.
2. Гринченко Борис. Народные спектакли. — Чернигов: Типография Губернского Земства, 1900. — 64 с.
3. Гринченко Борис. *Перед широким світом.* — Київ, 1907. — 98 с.
4. Клопов А.А. Очерк добросельского народного общества (как опыт народной самодеятельности) — СПб, 1913. — 106 с.
5. Мединский Е.Н. Внешкольное образование, его значение, организация и техника. — Москва: Книгоиздательство «Наука», 1916. — 327 с.
6. Постановления, выработанные секциями, принятые в заключительном пленарном заседании Съезда по вопросам организации разумных развлечений для населения Харьковской губернии. — Харьков, 1915. — 26 с.